

Alkalmasság - felelősség

■ AZ ÖRÖKBEOFODÁSRA VALÓ FELKÉSZÜLÉS EGYÉNI, KONZULTÁCIÓS SZAKASZA

A leendő örökbefogadó szülők örökbefogadást megelőző pszichológiai "alkalmassági" vizsgálatát A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény szabályozza. A vizsgálatnak ki kell terjednie az örökbe fogadni szándékozó egyén motivációjára, családi élet-helyzetére, személyiségére, leendő gyermekével kapcsolatos nevelési elképzeléseire, valamint arra, hogy előreláthatólag képes e biztosítani az örökbefogadandó gyermek harmonikus fejlődését, felnevelését.

A törvény viszont nem szabályozza és így szakszerű módon a pszichológus szakma kompetencia-körébe utalja a pszichológiai szempontok kidolgozását: a klinikai értelemben vett ép személyiség-szerkezeten túl az örökbefogadó szülők mely személyiség-tényezői a legbiztosabb előrejelzői a sikeres örökbefogadásnak; az örökbefogadást pszichológiai szempontból előkészítő és javaslatot tevő orvos, pszichológus és családgyógyász szakember mire fordítson fokozott figyelmet. Közülük egy éven keresztül, 2002 elejétől, havi rendszerességgel, a Fővárosi TEGYESZ kezdeményezésére indult szakmai párbeszéd széleskörű lehetőségét teremtette meg az örökbefogadás különböző területein - a jogalkotás, a végrehajtás, az alapellátás, a szakellátás, a civil szervezetek, stb. - dolgozó, valamint a különböző szakmai képzettségű - jogász, szociális munkás, pszichiáter, pszichológus, szociológus, pedagógus, önkéntes segítő, stb. - kollegák közös gondolkodásának. Ez segítette a komplexebb örökbefogadási szemlélet-váltás kialakulását. Örömteli, hogy az örökbefogadás különböző szakterületeivel foglalkozó kollegák azonos módon fontosnak tartják a PREVENCIÓ szükségességét. Így pszichológiai szempontból is közös szakmai igényként fogalmazódott meg az örökbefogadásra váró szülők felkészítésének szükségessége leendő gyermekük fogadására.

Véleményünk szerint nagy segítség a leendő örökbefogadó szülőknek, ha az örökbefogadást egyéni, személyre szóló, az örökbefogadó személyiségét fokozottan figyelembe vevő, majd azt követően csoportos, az örökbefogadással kapcsolatos általános tudnivalókat, lélektani sajátosságokat is érintő felkészülési sza-

kaszt előzi meg.

Az egyéni konzultáció során a jelentkezők pszichológus segítségével - családjukba és élettörténetükbe ágyazottan - gondolhatják újra végig örökbefogadásra való motiváltságukat, örökbefogadásról való elképzelésüket. Így döntésük tudatosabb. Ebből következően felelősebb lesz.

Mielőtt szólnánk a felkészítés módszertanáról, beszélnünk kell az örökbefogadásra való alkalmasságról. Az örökbefogadásra való pszichológiai alkalmasság megállapításának módszertana nem kidolgozott. Mindmáig hiányoznak a tudományos értelemben elvárható olyan pszichológiai standardok, amik tartalmazzák az alkalmasság minimális kritérium-rendszerét. Hiányoznak továbbá azok a standard mérőmódszerek, amelyek a pszichológusoknak a szempont-rendszerek vizsgálatához szakszerű támogatást adnának.

Abból indulunk ki, hogy az örökbefogadásra való alkalmasság nem klinikai kérdés, illetve csak annyiban, hogy az örökbefogadó klinikai értelemben vett ép személyisége pszichológiai szempontból alapfeltétele az örökbefogadásnak. Az erre vonatkozó standardok jól kidolgozottak, egységesek.

Az örökbefogadó szülőkkel való munkában, az örökbefogadás elő/ felkészítő szakaszában, egy leendő szülő-gyerek kapcsolatról gondolkodunk: arról, hogy az örökbefogadó szülő milyen módon képes a jövőben anyai/apai, házastársi funkcióit betölteni; Winnicott-i értelemben tud-e "elég jó szülője" lenni leendő gyermekének.

Ehhez ismernünk kell az egészséges személyiségfejlődést meghatározó gyermeki szükségleteket, valamint, hogy mely szülői személyiségfunkciók képe-

sek kielégíteni azt. Felsorolás szerűen ezek a következők: (A felsorolás nem teljes, tartalmaz átfedéseket, valamint egyes személyiségfunkciók megléte feltételezi a másik meglétét.)

■ **GYERMEKI SZÜKSÉGLETEK:** függőség igénye, állandóság élménye, gyengédség, támasz kongruencia, belső élményeiről való jelentésadási folyamatai megfelelő módon fejlődjenek, érzelmei a valóságnak megfelelően tükröződjenek, stabil, biztonságos kötődés, a másik kiszámíthatósága, elfogadottság érzése, gondolatai létjogosultságának megélése, autonómia törekvéseinek elfogadottsága, életkori szintjéhez mért követelményrendszer megléte, stabil keretek és határok, nemi szerepének megfelelő identitás funkcióinak kialakulását segítő környezet, nyílt bizalomteli légkör, impulzusképzéseinek megértettsége, szabályozottsága, kognitív folyamatai fejlődésének támogatottsága. Mindezen funkciók kialakulását és fejlődését tartósan, hosszútávon, kiszámítható módon biztosító állandó környezet.

■ **SZÜLŐI SZEMÉLYISÉGFUNKCIÓK:** ép személyiségstruktúra, kiegyensúlyozott pszichés működés, stabil teherbíró kapacitás, megfelelő impulzus kontroll, megfelelő fékek, stabil én-határok, megfelelő válaszkészség, intenzív odafordulni és ráhangolódni tudás a másikra, empátia, kongruencia, ép realitásérzék, előítélet-mentesség, bízni tudás a másikban, megfelelő szorongástűrő készség, felelősségérzet, hosszú távra való elköteleződési tudás, kiszámíthatóság, gyermeket érték-ként tekintő személyiség, a másik autonómia-törekvéseinek elfogadni és tiszteltetben tartani tudása, előrelátható viselkedés, kiszámíthatóság,

stabil én-kép, az önbecsülés megfelelő szintje, önreflexióra való készség, megfelelő szintű önismeret, a másikkal való kapcsolódás készsége és igénye, az intellektuális funkciók megfelelő szintű működése, a másik tiszteletben tartására való készség, holding funkciók, egyenletes életvitel, be- és elfogadókészség, nyíltság, tartós bensőséges kapcsolatra való készség. A házaspár kapcsolati stabilitásának kiegyensúlyozottsága.

Az alkalmasság-kritérium rendszerének kidolgozásakor tehát meghatározó szempontnak tartjuk, hogy egy leendő sikeres szülő-gyermek kapcsolatot szeretnénk előre láthatólag pontosan megjelölni.

A személyiség kapcsolódási módjának dinamizmusa jól vizsgálható, vizsgálatának módszertana a dinamikus orientált mélyinterjú technika által kidolgozott.

Kimutatott, hogy a személyiség kapcsolódási módja mélyinterjú helyzetben prototípusa az egyén valós élethelyzetekben meglévő kapcsolódási módjának. Feltehetően a jövőben hasonló lesz a leendő gyermekével való kapcsolata.

■ ÁLLJON ITT EGY PÉLDA:

A kezdetben bőbeszédű, mosolygós asszony érzelmi, hangulati állapota beszélgetésünk ideje alatt többször megváltozik. Átmenet nélkül arca váratlanul elkomorodik, tekintete szomorúvá válik, beszéde elhalkul. Férje siet segítségére, átveszi a szót, magához öleli, simogatja feleségét, aki rövidesen újra jó kedvű lesz, életkedve visszatér. Ez a külső eseményekkel nem magyarázható hangulatváltozás, többször is megismétlődik az interjú során. Viselkedése ezért előre láthatólag leendő gyermeke számára is kiszámíthatatlan lesz. Így sérülékennyé válik a gyermek állandóság-élménye, kiszámítható támasz hiányában énjében elbizonytalanodik, szorongásteli várakozással hangolódik rá anyja hangulatváltozására. Megfelelő feszültségszabályozás hiányában a gyermek kötődése bizonytalan, pszichés egyensúlya instabil lesz.

Tehát az interjú alapján, az asszony előreláthatóan nem képes biztosítani gyermeke harmonikus fejlődését. Egy találkozás után azonban csak hipotézisünk lehet a leendő szülő személyiségének működésmódjáról. Több évre előre ez alapján jóslni bármit is felelősen nem lehet. Néhány (3-4) alkalom azonban az esetek legnagyobb részében elegendő a személyiség működésmódjának mélyebb megismerésére, megértésére, szükség esetén a beavatkozásra, segítségre.

Az örökbefogadást megelőző konzultáció az általunk igen fontosnak tartott prevenciót szolgálja, az örökbefogadandó gyermek egészséges, harmonikus fejlődése érdekében. Ennek feltételeit elsősorban a leendő örökbefogadó szülő képes megteremteni.

A viselkedésmód jóslására a személyiség alkalmazkodási módjának, rugalmasságának, önreflexiók, helyzetelemző, problémákat átlátó és megértő készségszintjének megismerése a legbiztosabb támpont. Ez előrejelzi a társas és problémamegoldó helyzetekben az adaptáció és az önkorrekció elvárható mértékét, vagyis azt, hogy a jövőben milyen szintű egyenletesség várható a személyiség működésmódjában, és a leendő szülők milyen mértékű tartós stabil kötődést nyújthat majd a gyermekének. A konzultációs típusú kapcsolat a szülőnek lehetőséget biztosít az elmélyülésre. Örökbefogadási szándékát, az idevezető utat újból, most már egy szakember segítségével újra átgondolhatja, gyermektelenségen túlmutató motivációs háttérnek mélyebb dinamikai szálait saját gyermekkorába, életútjába, élettörténetébe ágyazottan értheti meg. Döntése így válhat csak igazán megalapozottá, s ez ugyan úgy leendő gyermeke, mint saját sorsa alakulása szempontjából preventív jellegű.

Lelki problémája mindenkinek van, örökbefogadó szülőknél erre élethelyzetükből adódóan fokozottan lehet számítani. Ilyen szempontból is szükséges az egyénre szabott, személyes segítség.

Mélyinterjú konzultációs technika a kliens, ez esetben az örökbefogadó szülő múlt és jelenbeli kapcsolatainak elemzését állítja a középpontba, beleértve a

vizsgálóval kialakított kapcsolatát is. Ahogy itt viselkedik, úgy viselkedik máskor is. Ennek példája egy konzultáció: az első alkalom harmadik harmadában tart a beszélgetés. Kedves, jó benyomást keltő, az elképzelt elvárásoknak túlzottan is megfelelni vágyó házaspárral beszélgettünk. Sikereikről, valóra vált terveikről mesélnek. Büszkéek eredményeikre, kitűzött céljaik elérésében útjukat eddig semmi nem akadályozta. Ahogy mondják, tudnak bánni az emberekkel, az üzleti életben is ennek köszönhetik sikereiket. Az asszony csodálatosnak megélt gyerekkoráról mesél, minden "olyan volt, mint a paradicsomban". Az interjúvezetőt dicsérik, hangsúlyozzák mennyire örülnek a beszélgetésnek. Határokat nem tartva az asztalon lévő tárgyakat vizsgálják, kérdéseket tesznek fel velük kapcsolatban. Ahogy mondják, összeférhetetlenség (immunológiai) miatt nem lehet gyerekük. A „viszontáttételes” érzésben a szánalom és a düh egyre intenzívebben jelent meg az interjú folyamán. (Az úgynevezett „viszontáttételes” érzések a kliens lelki állapotában segítenek eligazodni.) Visszajelzem: "Hallgatva Önöket, úgy érzem, maguk a teljesítményre nagy hangsúlyt fektető emberek." Gyerekkori emlékek jönnek, majd az asszony hangos, dühödt zokogása töri meg a csendet. "Alsó tagozatba jártam, még most is hallom anyám fenyegető szavát: intézetbe adunk lányom, ha nem leszel szorgalmas. Lehet, hogy nem gondolták komolyan, mégis rettegtem, attól kezdve kitűnően tanultam" - meséli az asszony. Később is mindig és mindenben megfelelni vágyott, hogy szülei szeretetét továbbra is megtartsa. Az asszony, édesanyja iránt érzett dühét elfojtotta, majd ellentétébe fordította, elválastól való félelme ellen így védekezett.

Az interjú helyzetben áttételesen ez ismétlődött meg. Az interjúvezetőt anyafiguraként idealizálta, ugyanakkor dühe az interjúvezetőben átélhetővé vált, s ez együttérzést, szánalmat keltett.

Négy alkalom elegendőnek bizonyult, hogy az asszony saját édesanyjával kapcsolatos érzéseit, indulatait megfogalmazza. Fontos volt ez azért is, hogy vele kapcsolatos indulatait leválassza azokról az anyákról, akik nemcsak fenyegettek, hanem valóban örökbe is adták

gyermeküket. Képesé vált az asszony arra, hogy beleélje magát más ember helyzetébe, elfogadható módon megértse egy örökbeadó anya döntésének létjogosultságát.

A kialakuló szülő-gyermek kapcsolatban meghatározó az örökbefogadó szülő fantáziált vérszerinti anyja képe, amellyel kapcsolatos fantáziák akaratlanul is a gyermekre vetülnek.

Jó, ha a vérszerinti anya pozitív aspektusaival azonosulhat a gyermek. Az örökbefogadó szülők felkészítésénél ezt kiemelten hangsúlyozzuk.

Minden családnál más kérdéskör kerül a fókuszba. Célszerű, a több (3-4) ülésből álló interjú, mivel :

1. Nemcsak keresztmetszeti, hanem hosszmetzeti képet is kaphatunk a találkozások során.
2. A tapasztalt biztonságos bizalommal teli, elfogadó légkör kedvező lehetőséget teremt a leendő szülőknek örökbefogadással kapcsolatos érzéseik nyílt megfogalmazására, megbeszélésére.
3. A találkozások között eltelt időszakban a tapasztalat szerint fokozott belső munka, intenzívebb párbeszéd indul meg a házaspárnál az örökbefogadásról. Ennek eredménye, hogy közösen megfogalmazott kérdéseik a szakember segítségével megbeszélhetővé válnak, s ez egyben tájékoztató pont is a konzultációvezetőnek abban, hogy milyen típusú problémakörben igényel leginkább segítséget a házaspár.

"Amikor megtudja majd a gyermekünk, hogy ő örökbefogadott, nem fogja-e azt hinni, hogy ezért kevésbé szeretjük?"

A kérdés implikálja, hogy mint örökbefogadó szülők, képesek-e a jövőben gyermeküket úgy szeretni, mintha maguk születték volna. Milyen mértékben határozza meg a vérszerintiség a szülő-gyermek kapcsolat mélységét, erősségét. A konzultáció az örökbefogadásra való felkészülés személyes része.

Segítséget és egyben egyfajta felkészülést jelenthet a módszer az örökbefogadó szülőknek. A technika lehetővé teszi,

hogy az örökbefogadással kapcsolatos nem tudatos érzései, beállítódásai, félelmei, vágyai az interjúvezető segítségével megfogalmazódjanak, s ezáltal tudatosodjanak. Ilyen módon segíthetünk a szülőknek felkészülni gyermekük fogadására.

A mélyinterjú diagnosztikus módszer, s egyben konzultációs technika. Így van helye az örökbefogadásra való felkészülés bevezető szakaszában.

Gyerekklinikai gyakorlatomból idézem egy tíz éves, súlyosan kényszeres kislánynak az esetét. Döntésképtelensége foglalja le idejét, reggelente képtelen időben iskolába indulni, nem tudja eldönteni, melyik cipőjét vegye fel. Bármelyik mellett dönt, úgy érzi, nem helyes. Kétségbeesve fordul vissza az ajtóból, hogy a másikat felvegye. Így előfordul, hogy az iskolába a harmadik órára ér csak be. Szerető gondoskodó környezetben nevelik Évát szülei, csecsemőkori örökbefogadásáról kapcsolatunk kezdetén nem beszélnek. Az anamnézis felvétele zavart, feszült légkörben zajlott. Az asszony akadozva beszélt terhessége körülményeiről, majd hirtelen félbeszakítva mondatát - "Inkább ne is beszéljünk erről!" -, másra terelte a szót. Az anya, kapcsolatunk harmadik hónapjában tisztelt meg bizalmával, osztotta meg családi titkukat, hogy Éva örökbefogadott. Ahogy mondta, lányuk tud erről, 3 éves korában óvodába menet mesélték el neki. Azóta erről többet nem beszéltek.

Éva édesanyja maga is örökbefogadott. Származásáról szülei halála után, az iratokból értesült. Kezdeti fájdalmas csalódottságán hamar túltette magát, gondolatban elfogadható magyarázatot talált szülei titkolózó viselkedésére. Lánya örökbefogadásakor, saját származási titka belső konfliktusforrássá vált. Érezte és tudta, úgy helyes, ha minél korábban elmeséli Évának családjukba kerülésének történetét. Amikor kislánya 3 éves lett, így is tett. Ezzel viszont szembefordult a hozott anyai mintával. Ebből adódó bűntudata ellen a további elhallgatással védekezett. Így mint a népmesében, hoztam is meg nem is, Éva tudta is, meg nem is származásának történetét. Tüneti viselkedésében, döntésképtelenségében, (melyik cipőmet vegyem fel), anyja ambivalenciáját (saját utamat járjam, vagy az anyai

mintát kövessem, megmondjam, ne mondjam) jelenítette meg.

A konzultáció az elakadásokra való rátalálásban, azon való túljutásban is segítheti az örökbefogadásra jelentkező szülőket.

Ahhoz, hogy az interjú technika a felkészítés részévé válhasson, jó, ha az örökbefogadó szülő ebben teljes személyiséggel részt vesz, tehát maga is motivált a beszélgetésre. A leendő szülő a beszélgetést nem maga kezdeményezi, hiszen ez kötelezően az örökbefogadási folyamat része, feltétele. A kapcsolat indulásakor a kontraktus megkötése tiszta helyzetet kell, hogy teremtsen.

Tisztázni kell, hogy a beszélgetés az örökbefogadási folyamat része. Célja, hogy a leendő szülők az örökbefogadandó gyermek szempontjait szem előtt tartva újra átgondolhassák örökbefogadásról való elképzeléseiket, motivációjukat.

Szakember segítségével megfogalmazódhassanak kérdéseik, esetleges félelmeik, vágyaik leendő gyermekükkel kapcsolatban. Segítséget kapjanak abban a döntésben, hogy az örökbefogadás felelősen választható módja-e családjukban a gyermekvállalásnak.

Tapasztalataim szerint az esetek többségében erre nagy az igény. A leendő szülők tele kétségekkel, kérdésekkel érkeznek az első beszélgetésre. A vizsgálatot, illetve a konzultációt vezető odaforduló, elfogadó, kritikamentes segítő szándéka természetes módon feltétele a sikeres konzultációnak.

Korbuly Ágnes